

CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY
ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.53

folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:92, 2017/4

DEDEM KORKUT KİTABI'NIN YAZILDIĞI GİBİ OKUNMASI VE SÖZLÜ FORMÜL KURAMI

Cihangir KIZILÖZEN* -Gülcan KIZILÖZEN**

GİRİŞ

Türk kültür tarihinde önemli bir yeri olan Dedem Korkut Kitabı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları genel çizgileriyle iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, metnin okunup çevriyazısının yapılması ve bu çevriyazılarından hareketle metnin çağdaş Türk lehçelerine aktarılmasıdır. İkincisi ise, çağdaş Türk lehçelerine aktarılan metinlere dayanılarak Dedem Korkut Kitabı'nın edebiyat, halkbilimi, dil, tarih vb. disiplinlerce incelenmesidir. Bu çalışmalardan ana metnin okunup çevriyazıya aktarılması, söz konusu alanlardaki bütün çalışmaları doğrudan ilgilendirmektedir. Ana metindeki bazı kelimelerin tümüyle değiştirilerek yanlış okunması, bir kelimenin orijinal yazımında bulunmayan herhangi bir sesbiriminin çevriyazıya eklenmesi veya kelimeye geçen bir harf üzerindeki noktanın görmezden gelinmesi, metinle ilgili bütün çalışmaları etkilemesi bakımından ciddi bir farklılık yaratmaktadır.

Dedem Korkut Kitabı (Dresden)'nin çevriyazılarıyla ana metin karşılaştırıldığında

* Dr. Antalya Akev Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cahangir@gmail.com

** Dr. Antalya Akev Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
gulcangulmezz@hotmail.com

kimi ses değerlerinin örtüşmediği, ana metinde bulunan kimi sesbirimlerinin çevriyazıya yansımadağı, metinde bulunmayan kimi sesbirimlerinin çevriyazılarında gösterildiğı dikkat çekmektedir. Çevriyazılarda görölen bu sorunun temel nedeni, araştırıcıların bireysel bakış açıları değıil de daha çok disiplinler arası ilişki yetersizliğıdir. Şöyle ki sözlü ve yazılı kültür arasındaki düşünme ve yaratım süreçlerindeki farklılığın metnin okunma sürecine dâhil edilmediğı açıktır. Sözlü ve yazılı kültür yaratmalarının temel iki ayağı olan düşünme ve yaratım süreçlerinin metnin incelenmesine dâhil edilmesi ancak halk-bilimcilerle filologların sorunu birlikte ele almalarıyla mümkün olacaktır.

Bu inceleme, Dedem Korkut Kitabı'nda yazıldığı gibi çevriyazılarına yansımayan seslenme ve şiir kalıplarıyla ilgilidir. Dresden nüshasını önyargısız ve hiçbir anlamlandırmaya girişmeden, yazıldığı gibi okuma çalışmamız sonucunda, metni kendi dünyamıza göre şekillendirmek yerine metnin dünyasını keşfe çalışmanın gerekliliğıyle yüzleşilmiştir. Şöyle ki Dedem Korkut Kitabı'nda geçen kimi şiirlerle kimi seslenme kalıplarının tekrarlandığı görölmekte; ancak tekrarlanan bu kalıpların her zaman aynı kelimelerden oluşturulmadığı, kimi zaman bir kelimenin başka bir kelimeyle yer değıştirdiğı dikkat çekmektedir. Söz konusu kelimeler bir veya birkaç sesin değışimiyle oluşmuş kelime çiftleridir. Dolayısıyla, pek çok araştırmacının da bu kelimelerin yanlış yazıldığını düşünmesine neden olan metin merkezli yaklaşımların elimizdeki nüshayı anlama ve anlamlandırmada yetersiz ve yanıltıcı olduğı tespit edilmiştir. Bu aşamada söz konusu yapıların sözlü formöl kuramı bağlamında açıklandığı takdirde bir netlik kazandığı görölmüştür.

Öncelikle Milman Parry tarafından ortaya konan Sözlü formöl kuramı, araştırmacının Homeros destanları üzerine çalışırken keşfettiğı bir kuramdır. Parry'nin ölümünden sonra Albert B. Lord tarafından geliştirilen kurama göre; şairlerin şiirin bütününe kelime kelime değıil de belli bir formöl ve geleneğe bağılı olarak genel çerçevesini hatırladıkları belirtilmektedir. (2005: 169) Sözlü kültür üzerine önemli tespitleri olan W. Ong da yazılı kültürün aksine sözlü kültür geleneğinde, anlatılarda yer alan kalıpların kelimesi kelimesine tekrardan ibaret olmadığını belirtmektedir. (2013: 49) Sözlü formöl kuramından yola çıkarak Dedem Korkut Kitabı'ndaki yomları inceleyen R. Aslıhan Aksoy Sheridan ise, eserin kendine özgü yapısını kavrayarak söz konusu çalışmalara yeni bir soluk getirmiştir. (Sheridan, 2008) Araştırmacı yeni bir okuma yapmamış; ancak eserin sözlü kuram bağlamında incelenmesi konusundaki öngörüsüyle titiz bir incelemeye imza atmıştır. Tüm bu çalışmalardan hareketle Dedem Korkut Kitabı'nı okuma ve anlamlandırma çabalarımızı sözlü kültürün dinamiklerini anlatarak açıklamak mümkündür.

Sözlü kültürün aksine, yazılı kültüre ait bir metinde pek çok kez aynı biçimde yazılan bir kalıbın sadece bir kere farklı yazılması, yanlış yazma olarak yorumlanabilir. Bir yazarın duygu ve düşüncelerini kaleme aldığı bir metnin çevriyazısı yapılırken kelimesi kelimesine birkaç kez tekrarlanan bir kalıbın başka bir yerde kelimesi kelimesine uymaması, *metnin tutarlılığı* adına düzeltilebilir; ancak sözlü kültür anlatılarında yazılı kültürde olduğı gibi herhangi bir metinden söz edilemez. Metin ise sözün yazıya dönüştürülmesinin sonucu olarak ortaya çıkar. W. J. Ong'un dediğı gibi "*yazı olmadığı sürece kelimelerin görsel bir varlığı olamaz. Kelimeler sestten ibarettir. Ses de ancak varlığını yitirirken işitilir.*" (2013: 46-47).

Yazılı kültürde ortaya çıkan herhangi bir metin ile sözlü kültürün sese dayalı herhangi bir anlatısı, yaratım sürecinin geldiği son aşamadır. İster sözlü kültüre ait bir yaratı, isterse yazılı kültüre ait bir metin olsun bu ürünler son aşamaya gelinceye kadar birbirlerinden farklı yaratım süreçlerinden geçerler. Sözlü kültüre ait anlatıyla yazılı kültüre ait metnin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri yazar ile anlatıcının bilgi edinme kaynağıdır. İkinci etken ise, edinilen bilgilerin yazılı kültürün kendi koşulları içinde metne, sözlü kültürün kendi bağlamı içinde anlatıma dönüşmesidir. İşbu bilgi edinme kaynağıyla yaratmaların gerçekleştiği bağlam/koşul her iki kültürün yaratım sürecini etkiler; yazılı kültürde ortaya çıkan metne, sözlü kültürde ortaya çıkan anlatıya birbirinden farklı özellikler yükler. Sözlü ve yazılı kültüre ait yaratmaların son noktaya gelinceye kadar geçirdikleri farklı yaratım süreçlerinin göz önünde bulundurulması, sözlü ve yazılı yaratıların değerlendirilmesinde birbirlerinden farklı iki bakış açısının ortaya çıkmasına neden olur. Bu iki farklı yaklaşım, ister istemez bu alanlarla ilgili ürünlerin değerlendirilmesinden doğan sonuçların da farklılığını beraberinde getirir.

Öncelikle yazılı kültürün yazarı ile sözlü kültür anlatıcısının bilgi edinme kaynaklarının birbirlerinden farklı olduğunu belirtelim. *“Bugün okuryazarların çalışma sonucu öğrendikleri, “bildikleri”, daha doğrusu anımsadıkları düzenli bilgi, birkaç istisna dışında yazıyla derlenmiş, düzenlenmiş ve kullanıma hazırlanmıştır.”* (Ong, 2013: 49). Yazıdan yoksun sözlü kültürde bilginin tek kaynağı anlatıcının belleği olup düşünce çizgisini sergileyecek veya denetleyebilecek kendinden başka bir kaynak, bir metin yoktur. (Ong, 2013: 75).

Yazılı kültürün metnine karşın sözlü kültürde sesin egemen olması, edinilen bilginin kişi ve zaman bakımından kullanımını da etkiler. Yazılı kültürde metnin var olması, farklı kişilerin farklı zamanlarda ortak bir kaynağa başvurmalarını mümkün kılar. Bu yüzden de birbirinden habersiz birkaç kişinin farklı zamanlarda aynı metni, metne sadık kalmak koşuluyla aynı şekilde istinsah etmeleri mümkündür. Sözlü kültürde ise, bilginin tek kaynağı anlatıcının belleği olduğundan anlatı zaman ve kişiye göre değişiklik gösterebilir.

Edinilen bilgilerin yaratım sürecinde yer almasının tek yolu anımsanmadır. Edinilen bilginin anımsanması gerçekleşemezse ister yazar olsun isterse anlatıcı, herhangi bir yaratmanın ortaya çıkarması mümkün değildir. Anımsamayı sağlamanın yolu da ezberlemekten geçer. Yazılı kültür ile sözlü kültürde ezberlemenin farklı şekilde gerçekleşmesi, anımsama yollarını da etkiler. Yazılı kültürde ezber, metin üzerinden kelimesi kelimesine gerçekleştiğinden yazarın metinde geri dönüşler yaparak ezberlediğini denetleme ve anımsama şansı vardır. (Ong, 2013: 75) Bundan dolayı *“Geçmişte okuryazar araştırmacıları, sözlü kültürde ezberin tıpkı metin ezberi gibi tıpatıp kelime tekrarı olduğunu sanmışlardı.”* (Ong, 2013: 75). Ancak, sözlü kültürde düşüncenin anımsanması için hazır düşünce biçimleri kullanılır (Ong, 2013: 49). Sözlü yaratmalarda ezberlenen söz kalıpları, ritim ve hece sayısı esastır. Dolayısıyla anlatımın kendine özgü yapı veya kalıpları bozulmadıkça içinde bir kelimenin başka bir kelime ile yer değiştirmesi mümkündür. Örnek olarak, okuryazar olmayan *“Yugoslav aşıkklarının ses kayıtları karşılaştırıldığında dize ölçüsü şaşmayan şarkıların ikinci kez aynı kelimelerle tekrarlanmadığı ortaya çıkmıştır. Kalıplar ve konular değişmese de dinleyicinin tepkisi, anlatıcının ruh hâli, o anki*

toplumsal ve ruhsal öğelerin etkisiyle aynı ozan, şiirlerini başka türlü sıralar.” (Ong, 2013: 77). Dolayısıyla Dedem Korkut Kitabı’nda da tekrarlanan kimi kalıp ifadeler ile dizelerde değişkenlik gösteren kelimelerin yanlış yazıldığı izlenimine kapılmamak gerektiği kanısındayız.

Dedem Korkut Kitabı’nın okunmasında sözlü yaratım süreçleri dikkate alındığında, yanlış yazıldığı düşünülen kelimelerin aslında yanlış olmadığını, sözlü kültür yaratmaları bağlamında doğru bir şekilde ifade edildiğini düşünmekteyiz. İncelememizde, sözlü yaratım süreçleri ve özellikleri göz önünde bulundurularak, aynı dize veya kalıp ifadelerde birbirlerinin yerine kullanılan ancak kullanıldığı dize ve kalıp ifadenin hece yapısını, ritmini ve anlamını bozmayan kelime çiftleri üzerinde durulacaktır. Söz konusu kelimelerin örneklenip açıklanmasında Dedem Korkut Kitabı’nın Dresden nüshasının tarafımızca okunup çevriyazıya aktarılmış biçimi esas alınacaktır.

İNCELEME

Dedem Korkut Kitabı’nda geçen bazı kalıp ve kelimeler incelememizde öncelikle geçtikleri dizelerde ve orijinal harfleriyle verilmiştir. Daha sonra araştırmacıların bu kelimeleri Arap harflerinden Latin harflerine nasıl aktardıkları belirtilmiş ve son olarak bu kelimelerin tarafımızca okunan şekilleri gösterilerek söz konusu yapılar sözlü kültür bağlamında değerlendirilmiştir.

1. Cānum/Xanum

1.1. *Günāhuşuzı adı görklü Muhammede bağışlasun, xanum* خانم héy! (169/4)*

1.2. *Günāhuşuzı adı görklü Muhammede bağışlasun, cānum* جانم héy! (153/12)

Metinde on dokuz kere *xanum héy* şeklinde geçen seslenme kalıbı, bir kere de *cānum hey* şeklinde kullanılmıştır. جانم C’NM kelimesini araştırmacılarından M. Ergin (1964: 61), O. Ş. Gökyay (2007: 110) ve M. Tulum, M. M. Tulum (2016: 169) *hanum* biçiminde okurken S. Tezcan, H. Boeschoten (2012: 114), S. Özçelik (2016: 315), M. Kaçalın (2017: 120) *hānum* olarak okumuşlardır. S. Əlizadə, T. Hacıyev ise *xanım* (2004: 94) şeklinde çevriyazıya aktarmışlardır.

Bir anlatıcı anlatımını gerçekleştirdiği ortamın, özellikle de dinleyicilerin durumuna göre anlatımın içeriğini değiştirebileceği gibi, anlatımın sunum şeklinde de bazı değişikliklere gidebilir. Örnek olarak, dinleyici kitlesine -bu kitlenin sosyal ve kültürel durumuna uygun olarak- farklı hitaplarla seslenebilir. Düşüncemize göre, Dedem Korkut Kitabı’ndaki hitaplar da anlatıcı veya yazar tarafından bu şekilde düzenlenmiştir. Bu destanlardaki genel hitap “hanım/hanım hey”dir; ancak destanlardaki başlangıç ve bitiş kalıplarında tekdüze bir seslenmeden söz etmek mümkün değildir. Metinde başlangıç kalıbı olarak “hanım hey” altı boyda yer alır. Dört boyda da (Begil Oğlu Emrenün Boyu, Salur Kazanun Evi Yağmalanacağı Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, İç Oğuz Taş Oğuz Asi olup Beyrek Öldüğü Boyu) başlangıç kalıbı bulunmaz. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı destanında “hanım hey hey” ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Oruz Çıkardığı

* Tırnak içinde yer alan sayılardan ilk sayı Dedem Korkut Kitabı (Dresden nüshası)’nın sayfa numarası, ikinci sayı ise aynı sayfanın satır numarası ile ilgilidir.

boyunda ise “Meğer hanım” şeklinde geçer. Bitiş kalıbı olarak “hanım hey” on bir boyda yer alırken, yalnızca Kazan Beg Oğlu Oruz Begün Tutsak Olduğu boyda “canım hey” şeklindedir. Dolayısıyla, anlatıcının dinleyiciyle yakınlığından dolayı destanın sonunda “canım hey” kalıbını kullanması söz konusu olmuş, yazar da bu durumu yazıya aynen aktararak anlatımın zenginliğini yazıya yansıtmuş olabilir. Ayrıca üzerinde durduğumuz dizelerin dışında da *cānum* kelimesinin metinde sık sık kullanıldığını görebiliyoruz: *cānum جانم oğul* (148/12), *cānum جانم oğul* (173/13).

2. Al duvağum/Al dudağum

2.1. *Vay al dudağum دوداغيم iyesi!* (91/3)

2.2. *Vay al duvağum دواعم iyesi!* (93/6)

Dizede *دوداغيم* şeklinde geçen kelimeyi; M. Ergin (1964: 33), O. Ş. Gökyay (2007: 69), M. Tulum, M. M. Tulum (2016: 239) *duvağum*; S. Əlizadə, T. Hacıyev (2004: 61) *duvağım*, S. Tezcan, H. Boeschoten (2012: 129), S. Özçelik (2016: 191), M. Kaçalın (2017: 81) *duvağum* olarak okumuşlardır.

Metnin çevriyazısını yapan araştırmacıların, bütün dize ve kalıp ifadelerde birbirinden farklılık gösteren iki öğeden birinin doğru olduğu ilkesini ve tek biçime dönüştürme yaklaşımını üstteki dizede geçen *dudağum*'da da görüyoruz. Giriş bölümünde üzerinde durduğumuz sözlü yaratıların yaratım süreci gereğince buradaki kelimenin yazıldığı gibi okunması ve çevriyazıya geçirilmesini düşündüğümüzü yinelemek isteriz. Burada tamlamanın al dudak olarak okunması dizenin anlam yapısını bozmamakla birlikte tekdüzelikten kaçarak çeşitlilik bakımından da soylamaya zenginlik katmaktadır. Ayrıca metinde al (renk) + organ kullanımıyla ilgili *al yanağ* örneği, *al dudak* tamlamasının kullanılabilirliğini göstermektedir: *Güz almasına beşzer al yanağlum!* (11/11).

3. Umudı/Umurı

3.1. *Yayanuñ umudı اومودي* olmaz (132/13).

3.2. *Yayan eriñ umurı اموري* olmaz (89/12).

Üstteki ikinci dizede *اموري* ‘MVRV biçiminde yazılan kelimeyi; M. Ergin (1964: 33), S. Tezcan, H. Boeschoten, (2012: 77), S. Özçelik (2016: 187), M. Tulum, M. M. Tulum (2016: 237) *umudı*, O. Ş. Gökyay ise *umudu* (2007: 69) şeklinde okumuşlardır. Kaçalın ise ikinci dizede *umudı* şeklinde yazılan kelimenin yanlış olduğunu ileri sürerek her iki kelimeyi *umürü* şeklinde okumuş (2017: 80, 106), kelimenin kökenini de Arapça *işler* anlamındaki *umür* kelimesine bağlamıştır (2017: 80). Araştırmacılarından S. Əlizadə ve T. Hacıyev, kelimeyi yazıldığı gibi *umurı* (2004: 61) okumuş, anlamını da *umar* kelimesiyle birlikte ele alarak *umulan*, *umut edilen* şeklinde aktarmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi sözlü yaratılarda anlatıcı kelimeleri değil de kalıpları ezberler. Anlatım esnasında ise, kalıpların hece yapısını bozmamak koşuluyla zengin söz dağarcığından anımsadığı bir başka sözcüğü dizinin içine yerleştirebilir. Bu anımsamayı sağlayan, kelimelerin anlam ve ses yönünden çağrışımlarıdır diye düşünüyoruz. *Umud* kelimesini hece, ses ve anlam yönünden çağrıştıran yine aynı kökten gelen *umur* keli-

mesidir. Ayrıca *umur* ile *umud* sözcüklerinin aynı kökten geldiği, birer varyasyon olduğu kanısındayız. Dolayısıyla her iki kelimenin yazıldığı gibi okunması gerektiğini düşünüyoruz. Araştırmacıların *umuru umud* olarak okumalarına katılmadığımız gibi, Kaçalın'ın de *umudu*, *umūr* olarak okumasını doğru bulmuyoruz.

Yayan erin umurı olmaz dizesinde geçen *umur* kelimesi, sadece dizenin içinde anlamlandırılırsa Arapça *işler* anlamına gelen *umūr*'a bağlanabilir. Ancak dizeden önceki ve sonraki parçaları anlam yönünden değerlendirdiğimizde buradaki kelimenin *çaresiz* anlamına gelebileceği görülmektedir. Bu iki kelimenin geçtiği dizeleri kendilerinden önce ve sonra gelen cümlelerle birlikte Türkiye Türkçesine uyarlayarak yakından göz atalım:

“Beyrek, gerdeği içinde yiyip içip habersiz otururken gece vakti kâfir odayı bastı. Yardımcısı şehit oldu.” (89/7-10) Bu bilgilerden sonra *Yayan erin umurı olmaz*.” (89/12) dizesi yer alır. Bu dizeden sonra Beyrek'in otuz dokuz yiğidi ile birlikte esir düştüğü söylenmektedir.

Yukarıdaki cümlelerden anlaşıldığı üzere, artık olana çare olmadığı, kurtuluş yolunun bulunmadığı, Beyrek ile arkadaşlarının çaresizce, umutsuzca tutsak düştükleri anlatılmaktadır.

Bu durumda metinde geçen *umur* kelimesinin Türkiye Türkçesinde kullanılan *umar* “çare” (Türkçe Sözlük, 1998: 2281) kelimesinin farklı bir varyantı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yayanuñ umudı olmaz dizesinin de kendinden önce ve sonra gelen parçaları dikkate alındığında *umud* kelimesinin metinde doğru yazıldığı görülmektedir: “Oğlanın bedevi atını okla vurdular. At yere düştü. Kâfirler Oruz'un üzerine saldırdılar. Oruz'un kırk yiğidi attan inip çok savaştılar.” (132/9-12) Bu ifadelerden sonra *Yayanuñ umudı olmaz* (132/13) dizesi yer alır. Bu dizenin ardından aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir: “Oruz'un sağın solun kuşattılar. Kırk yiğidin şehit ettiler. Oğlanın üzerine düşüp, yakaladılar. Ellerini bağladılar. Boynuna organ taktılar. Yüzü üzerine salarak sürüdüler. Beyaz etinden kan çıkıncaya kadar dövdüler. Baba! diye ağlattılar. Ana! diye bağirttiler. Eli bağlı, boynu bağlı yüzü üzerine salarak götürüp gittiler. Uruz esir oldu.” Yukarıdaki ifadelerden büsbütün ümitsizliğin, çaresizliğin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda *Yayanuñ umudı olmaz* dizesinde geçen *umud* sözcüğünün doğru yazıldığını düşünüyoruz. Sözcüğün geçtiği bağlam dikkate alındığında Arapça *işler* anlamındaki *umūr* ile ilişkilendirilerek yayan erin işi olmaz şeklinde yorumlanmasının mümkün olmayacağı ortadadır.

Sözlü formül kuramına göre ele aldığımızda yukarıdaki dizelerde geçen *umur* ile *umud* sözcüklerinin doğru yazıldığı, yazıldığı gibi çevriyazıya aktarılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca *umut / umur* sözcüklerinin birer varyasyon olduğunu, *umur* ile Arapça *umūr* arasında da herhangi bir ilişkinin bulunmadığını düşünüyoruz.

Umud ve *umur* sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanılması sadece yukarıdaki dizelerle sınırlı değildir. Bu iki sözcüğün iki kalıpta daha birbirlerinin yerine geçtiği görülmektedir:

Vay alnum, başum umudı امدوي ! (93/6)

Vay ölem, başum umurı امدوي ! (91/4)

Yukarıdaki ilk dizede geçen *umudı*, ikinci dizede yerini *umurı*'ya bırakmıştır. İkinci dizede geçen امدوي, araştırmacılardan M. Ergin (1964: 33), O. Ş. Gökyay tarafından

umudu (2007: 69), S. Tezcan ve H. Boeschoten (2012: 79), S. Özçelik (2016: 191), M. Tulum, M. M. Tulum (2016: 239), M. Kaçalın (2017: 81) *umudı* olarak okumuşlardır. Ancak S. Əlizadə, T. Hacıyev, yazıldığı gibi *umuru* (2004: 61) olarak okumuşlardır.

Burada da yine *umudı* / *umuru* ikilisi, buldukları dizenin hece sayısını, ritmik yapısını ve anlamını bozmadan birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Sözlü formül kuramı yaklaşımından hareketle böyle bir kullanımın mümkün olacağını daha önce belirtmiştik. Ancak bu ikiliden herhangi birinin yanlış yazıldığını ileri sürenlerin önemli bir soruyu yanıtlamaları gerekiyor. O da şu: Dizelerinin hece sayısı, ritmik yapısı, anlamları ortak olan iki dizede (*Yayanuñ umudı olmaz* ile *Yayan eriñ umuru olmaz*) birbirlerinin yerine geçen *umur* / *umud* ikilisi, nasıl oluyor yine hece sayısı, ritmik yapısı, anlamı ortak iki farklı dizede (*alnum*, *başum umudı* ve *vay ölem*, *başum umuru*) yine birbirlerinin yerine kullanılıyor!?

4. Oruñ/Odam

4.1. Senüñ de içinde oruñ **اورك** varısa yigit dégil maña (31/11).

4.2. Menüm de içinde odam **اودم** var, komağum yok kırk namerde (32/13).

Dizede ‘VRK biçiminde yazılan kelimeyi, M. Ergin (1964: 12), O. Ş. Gökyay (2007: 36), S. Əlizadə, T. Hacıyev (2004: 35) *odañ*, S. Tezcan, H. Boeschoten (2012: 47), S. Özçelik (2016: 71) ve M. Kaçalın (2017: 47) odañ şeklinde okumuşlardır. Araştırmacı-lardan M. Tulum, M. M. Tulum ise evüñ (2016: 419) olarak değerlendirmişlerdir.

Kelimenin (-) *d* ile değil de (ـ) *r* ile yazıldığı açıkça ortadadır: **اورك**. Dolayısıyla *odañ veya odañ* biçiminde okunması doğru değildir. Kelimenin *evüñ* biçiminde yazıldığı da açıkça ortadadır. Biz, kelimenin yazıldığı gibi yani oruñ olarak okunmasını doğru buluyoruz. Kelimenin kökü *or* olup teklik II. kişi iyelik ekiyle çekime girmiştir.

Or kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde “*hendek, düşman saldırısına karşı koymak için düzenlenmiş yer*” (2009: 3287), Tarama Sözlüğü’nde de “*kale, kale burcu,*” (2009: 3004) anlamlarında geçer. Dizede geçen *or* kelimesi de kale, yer anlamlarında kullanılmıştır.

Sözlü formül bağlamında ele alacak olursak, anlatıda yer bildiren *oda* ve *or* sözcük-lerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. *Oda* / *or* ikilisi arasındaki hece eşitliği ise *oda* sözcüğüne teklik I. kişi iyelik eki, *or* sözcüğüne de yardımcı ünlü ile birlikte teklik II. kişi iyelik eki getirilerek sağlanmıştır:

Oda + m “odam” // or + u + ñ “yerin”.

5. Alnum/Ölem

5.1. Vay alnum **النوم** başum umudı! (93/6)

5.2. Vay ölem **اولم** başum umuru! (91/3)

Metinde ‘VLM şeklinde yazılan kelimeyi araştırmacı-lardan; M. Ergin (1964: 33), O. Ş. Gökyay (2007: 69), S. Əlizadə, T. Hacıyev (2004: 61), S. Tezcan, H. Boeschoten (2012: 78), S. Özçelik (2016: 191), M. Tulum, M. M. Tulum (2016: 239), M. Kaçalın (2017: 81) *alnum* şeklinde okumuşlardır.

Biz buradaki ‘VLM biçiminde yazılan kelimenin ölem (öl- + istek + Teklik I. kişi

şahıs eki) olarak okunması gerektiği kanısındayız. Yukarıdaki iki dize de Kām Bürenün Oğlu Bamsı Beyrek boyundaki bir ağıtta geçer. Beyrek ve arkadaşları eğlenirken saldırıya uğrarlar. Bu saldırıda Beyrek'in bütün arkadaşları şehit olur, Beyrek de esir olur. Bu olay üzerine Beyrek'in yavuklusu Banı Çiçek karalar giyer, ak kaftanını çıkarır, güz alması gibi al yanağın yırtıp şöyle der: “*Vay al dudagum iyesi! Vay ölem, başum umuru.*” *Vay ölem* olarak geçen ibarede ağıt yakan kişi, ölmek istediğini ifade ederek sevdiği kişiyi kaybetmesinden kaynaklanan üzüntüsünü dile getirmektedir. Nitekim ağıtın sonlarına doğru Banı Çiçek, ölmek istediğini *yolında öldüğüm, ve kurban olduğum* ibareleriyle de açıkça dile getirmektedir. *Vay alnum* kalıbının bulunduğu dize de yine Beyrek'in kanlı gömleğini gören Banı Çiçek tarafından yakılan bir ağıtta geçer. Ancak ilkinde Banı Çiçek, düğün hazırlığındayken aldığı acı haberle sarsılmış bir durumdadır. Burada olayın yeni olması ve sıcaklığından kaynaklanan psikolojik tepkinin dile yansımaları da ağırdır. İkincisinde ise Beyrek'in ortadan kaybolması üzerinden uzun yıllar geçmiştir. Banı Çiçek durumu kabullenmese de verdiği tepki, haberi aldığı ilk anki kadar ağır olmayacaktır.

6. Kala/Kara

6.1. *kala* ölke véreyin saña.” (148/2).

6.2. *kara* ölke verdi (152/11).

Dedem Korkut Kitabı'nda *kala ölke* ve *kara ölke* biçiminde iki farklı ikileme kullanılmıştır. Kimi araştırmacılar *kala* biçimini, kimisi de *kara* biçimini doğru bularak tekdüzeleşme yoluna gitmişlerdir. QR' biçiminde yazılan sözcüğü; O. Ş. Gökyay (2007: 109) *kala*, M. Ergin (1964: 60), M. Kaçalın (2017: 120) *kala*, M. Tulum, M. M. Tulum ise *kalaba* olarak ele almışlardır (2016: 167). Araştırmacılardan S. Əlizadə ve T. Hacıyev (2004: 91, 94) ile S. Özçelik (2016: 305, 313) her iki sözcüğü yazıldığı gibi değerlendirmişlerdir. S. Tezcan ve H. Boeschoten (2012: 111, 114) ise bu iki sözcüğü sırasıyla *kıla* ve *kıra* biçiminde okumuşlardır. İkileme teriminin anlamlarından biri; anlamları birbirine yakın iki farklı kelimenin yan yana gelmesidir (Türkçe Sözlük 1998: 1060). *Kala ölke* ikilemesi de anlam yönünden birbirine yakın *kala* ile *ölke* kelimelerinden oluşmuştur. Dedem Korkut Kitabı üzerinde yapılan çalışmalarda bu ikileme ile ilgili herhangi bir sorun yoktur. Araştırmacılar bu ikilemeyi oluşturan iki sözcüğü yazıldığı gibi çevriyazıya aktarmışlardır. Ancak *kara* ile *ölke*'den oluşan ikilemenin kimi araştırmacılar tarafından tekdüzeleştirilerek *kala ölke* biçiminde çevriyazıya aktarıldığı görülüyor. Bizim kanaatimiz bu ikilemenin yanlış yazılmadığı, yazıldığı gibi okunması gerektiği yönündedir. Türkçede *kala ölke* ve *kara ölke* gibi bir ögesi ortak, bir diğer ögesi ayrı olan, anlam yönünden de ortak veya yakın anlamları olan ikilemeler bulmak mümkündür. Bu bağlamda *açık saçık* ve *açık seçik* örneği verilebilir. Burada *kara*, Eski Oğuz Türkçesindeki *kara parçası* (Turan 2001: 145) anlamında kullanılmıştır. Böylece *açık saçık* ve *açık seçik* örneğinde olduğu gibi *kara* ile *kala* da anlam yönünden birbirine yakın *kara ölke* ile *kala ölke* ikilemelerini oluşturmuşlardır. Burada da iki kalıp ifade, hece sayısı, müzikalitesi ve anlamı bozulmayacak şekilde kullanılmıştır.

SONUÇ

Dedem Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasını orijinal harfli metinden okuma çalışmalarımız sonucunda, eserin bugüne kadarki çevriyazılarından farklı bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Metinde geçen kimi kelimelerin, yanlış yazıldığı düşüncesinden hareketle, araştırmacılar tarafından çevriyazıya aktarılırken düzeltilmiş görür. Metinle ilgili yapılan çevriyazılar incelendiğinde, yanlış yazıldığı varsayımından hareketle düzeltilen kelimelerin büyük bir bölümünün metinde birden fazla geçen kalıp ifadelerle dizelerde yer aldığı dikkat çekmektedir. Ancak tekrarlanan kalıp ifadelerle dizelerin kelime bakımından birebir aynılık göstermemesi, kimi kelimelerin başka kelimelerle yer değiştirmesi, araştırmacılar yanlış yazılmış izlenimi bırakmış olacak ki, farklı yazılan tüm kelimeleri bir ötekine bakarak düzeltme yoluna gitmişlerdir. İnceleme bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılan kalıp ifadeler ile dizelerde geçen kelimelerin gerek orijinal harflerle yazımındaki özen, gerek metne anlam ve dil zenginliği bakımından katkıları, gerekse de kullanıldığı yapıların hece sayısını; ritmini bozmaması göz önünde bulundurulduğunda, yanlış yazılmadığı ortaya çıkmıştır.

Metinde tekrarlanan dize veya kalıp ifadelerde yer alan kelimelerin değişme nedeni sözlü anlatılardaki anlatıcının anımsama yöntemiyle ilgilidir. İnceleme bölümünde de belirtildiği gibi sözlü yaratıcılıkta anlatıcı bir yaratının bütün kelimelerini harfi harfine değil de kalıp ifadeleri, dizelerin hece sayısını ezberler. Böylece anlatım esnasında dizenin anlamı, hece sayısı ve ritmik yapısını bozmadan hatırladığı uygun bir kelimeyi bu kalıplara yerleştirebilir.

Aynı dize veya kalıp ifadelerde birbirlerinin yerine kullanılan ancak kullanıldığı dize ve kalıp ifadenin hece yapısını, ritmini ve anlamını bozmayan söz konusu kelime çiftleri kimi zaman bir harfin değişimi, kimi zaman da kelimenin tamamının değişmesiyle gerçekleşir. Bir dizede geçen *başım umudu* kalıbı, aynı dize ikinci kez kullanıldığında yerini *başım umuru* kalıbına bırakır. Burada değişim r ve d ünsüzlerinin yer değiştirmesiyle sağlanmaktadır. Kimi zaman da bir kelimenin yerini tamamıyla başka kelimeye bırakmasıyla bu değişim gerçekleşir. *Vay alım başım umudu* dizesinde geçen teklik birinci kişi iyelik eki almış *alım*, bu dizenin bir başka kullanımında yerini *ölem* (öl- + istek eki + T.I. kişi eki)'e bırakır.

Bu incelemenin sınırları içerisinde kalarak, konu hakkında birkaç tespit ve öneride bulunmak yerinde olacaktır. Dedem Korkut Kitabı üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalarda eserin yüzlerce yazım yanlışıyla dolu olduğu düşünülmüş ve bu düşünce çevriyazılarda ve incelemelerde dile getirilmiştir. Ancak, böylesine önemli ve değerli bir eserin yazıldığı gibi okunup çevriyazıya aktarılması ve yorumlanmasının önü açılmalıdır. Bu noktada eserin kaynaklandığı sözlü kültür bağlamı dikkatle ele alınmalı, metnin yaratım-aktarım sürecinde ne gibi değişimlere uğrayabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Umuyoruz ki bu yolla eserin, bir ölçüde, içinden çıkılamayacak tartışmalardan kurtulması ve yanlışlıklarla dolu bir eser olma izleniminden uzaklaşması yönünde bir adım atılmış olur.

KAYNAKLAR

- Derleme Sözlüğü I-VI.*, (2009) Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharrem. (1964). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- _____ (2016). *Dede Korkut Kitabı I-II.*, Ankara: TDK Yay.
- Gökyay, Orhan Ş. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kaçalın, Mustafa S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara: TDK Yay.
- Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*, Msc. Dresd. Ea 86.
- Lord, Albert B. (2005). “Yugoslav Epik Halk Şiiri”, (F. Karaboğa, Çev.). *Milli Folklor*, 67.
- Ong, Walter J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*, İstanbul: Metis Yay.
- Özçelik, Sadettin. (2016). *Dede Korkut I, -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*; Ankara: TDK Yay.
- _____ (2016). *Dede Korkut II, -Dresden Nüshası- Metin, Dizin, Notlar*; Ankara: TDK Yay.
- Sheridan, R. Aslıhan Aksoy. (2008). “Sözlü Formül Kuramı Işığında Dede Korkut Kitabı’na Bakış”, *Milli Folklor*, 79.
- Tarama Sözlüğü I-VIII.* (2009). Ankara: TDK. Yay.
- Tezcan, Semih ve Boeschoten, Hendrik. (2012). *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tulum, Mertol ve Tulum Mehmet Mahur. (2016). *Oğuznameler Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Turan, Fikret. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük, Bahşayış Lügati*, İstanbul: BAY Yayınları.
- Türkçe Sözlük 1-2.* (1998). Ankara: TDK Yay.
- Ölizada, S. ve Hacıyev, T. (2004). *Kitab-i Dədə Qorqud*, Bakü: Öndər Nəşriyat.

ÖZET

DEDEM KORKUT KİTABI’NIN YAZILDIĞI GİBİ OKUNMASI VE SÖZLÜ FORMÜL KURAMI

Günümüze değin Dedem Korkut Kitabı dil, kültür ve tarih gibi birçok yönden ele alınmıştır. Ancak metnin okuma sürecini, dolayısıyla da okunan metinden yola çıkarak yapılacak bütün araştırmaları etkileyecek olan önemli bir konu göz ardı edilmiştir. Bu konu, Dedem Korkut Kitabı’nın okunmasında sözlü kültür özelliklerinin görmezden gelinmesi ve eserin metin merkezli yaklaşımlarla değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme ve okumalar, metni hatalı bir istinsah olarak göstermektedir. Hâlbuki Dedem Korkut Kitabı’nda yer alan, özellikle dize ve kalıpları oluşturan öğelerin kimi zaman tıpatıp aynı olmadığı, bir ögenin başka bir öğeyle yer değiştirdiği tarafımızca tespit edilmiştir. Dedem Korkut Kitabı üzerine yapılan çevriyazı çalışmalarında *hanım-canım*, *umud-umur* gibi değişkenlik gösteren ikililerin yanlış yazıldığı gerekçesiyle tekdüzeleştirildiği görülmektedir. Oysa sözlü yaratım koşulları dikkate alındığında bu yapıların yanlış yazılmadığı ortaya çıkmaktadır. Sözlü anlatımlarda,

üzerinden okunacak bir metin bulunmadığından anlatım süreci doğrudan anımsama yoluyla gerçekleşir. Bu aşamada belli kalıpların ezberlenmesi yöntemi kullanılır. Bu kalıpların hece sayısını, ritmik yapısını ve anlamını bozmayan her türlü sözcük, anlatıda yer alabilir. Dedem Korkut Kitabı'nda da söz konusu kalıpların bol bol kullanıldığını görüyoruz. Bu nedenle, araştırmacıların Dedem Korkut Kitabı'nın çevriyazılarında farklı bir yol izlemeleri gerektiği kanısındayız. İncelememizde “sözlü formül kuramı” ışığında Dedem Korkut Kitabı'nda yanlış yazıldığı düşünülen yapıların doğru yazıldığı, yazıldığı gibi çevriyazılara aktarılması gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dedem Korkut Kitabı; sözlü formül kuramı; sözlü kültür

ABSTRACT

READING THE BOOK OF DEDEM KORKUT AS IT WAS WRITTEN AND ORAL FORMULAIC HYPOTHESIS

Until today, the book of Dedem Korkut has been dealt with in terms of language, culture and history. However, an important subject that will influence reading process of the text, and accordingly all those researches to be made depending on the text has been ignored. This subject includes both ignoring the characteristics of oral culture and evaluating the text via text-based approaches. Such evaluations and readings demonstrate the text as an incorrect copy. Whereas, it has been established by us that the elements in the book of Dedem Korkut building especially the verses and patterns are not exactly the same, and that an element replaces another. In the translation studies over the book of Dedem Korkut, it is observed that the variant word couples such as *hanım-canım*, *umud-umur* are fallen into a rut due to misspelling. In fact, when oral authoring conditions are taken into consideration, it is clear that these structures were not written falsely. In oral narratives, the narration process takes place directly by recalling as there is not any text to read from. During this phase, memorizing certain patterns technique is used. Any word that does not disrupt the syllable count, rhythmic structure and meaning can be used in the narrative. The patterns mentioned above are widely utilized in the book of Dedem Korkut. For this reason, we are of the opinion that researchers must follow a different path in transcriptions of the book of Dedem Korkut. In our study, with the light of “oral formulaic hypothesis”, it is supported that the patterns once thought to be wrongly-written in the book of Dedem Korkut are correctly-written, and they must be transferred into the transcriptions as written.

Key words: The Book of Dedem Korkut; oral formulaic hypothesis; oral culture